

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ
СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИPSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FACTORS
IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' MOTIVATION TO STUDY
AT A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Дослідження мотивації до навчання заслуговує на увагу в контексті підвищення якості навчання. У статті представлено дослідження мотивації до навчання студентів економічних спеціальностей Сумського національного аграрного університету. Здійснений аналіз зовнішніх чинників впливу на мотивацію до навчання студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти. Результати дослідження показують, які саме чинники знижують та підвищують мотивацію студентів до навчання з погляду самих студентів. Встановлено, що на розвиток навчальної мотивації впливають такі чинники, як особливості системи освіти в країні, характер організації освітньої діяльності в закладі вищої освіти, особистісні якості викладача та ін. Були проаналізовані чинники, які впливають позитивно та негативно на мотивацію до навчання з точки зору студентів. В ході аналізу було виявлено, що переважна більшість респондентів на перше місце серед зовнішніх чинників мотивації до навчання, які чинять позитивний вплив, поставили особистісні якості викладача, причому простежується тенденція до збільшення відсотку відповідей із кожним курсом. До демотивуючих чинників студенти віднесли: невміння викладачів зацікавити у навчанні та чітко пояснити матеріал; необ'єктивність викладачів.

Таким чином, в результаті дослідження виявлено, що на першому місці серед зовнішніх чинників мотивації до навчання є особистісно-професійні якості викладача: педагогічна майстерність, використання інноваційних технологій навчання, об'єктивність та особистісні риси. Отримані результати свідчать про сприятливий вплив педагогічних чинників на мотивацію до навчання у студентів. Дослідження показало, що викладачі можуть впливати на студента, підвищуючи рівень мотивації до навчання.

Ключові слова: студенти, викладачі, навчальна мотивація, мотиви, чинники впливу на мотивацію.

The study of learning motivation deserves attention in the context of improving the quality of learning. The article presents a study of the motivation to study of students of economic specialties of the Sumy National Agrarian University. The analysis of external factors influencing the motivation to study of students of economic specialties of higher education institutions was carried out. The results of the study show which factors reduce and increase students' motivation to study from the point of view of the students themselves. It has been established that the development of educational motivation is influenced by such factors as the peculiarities of the education system in the country, the nature of the organization of educational activities in the institution of higher education, the personal qualities of the teacher, etc. Factors that positively and negatively affect motivation to study from the students' point of view were analyzed. During the analysis, it was found that the overwhelming majority of respondents ranked the personal qualities of the teacher first among the external factors of motivation to study, which have a positive impact, and a tendency to increase the percentage of responses with each course is observed. Among the demotivating factors, the students attributed: inability of teachers to interest in learning; teachers' inability to clearly explain the material; teachers' bias.

Thus, as a result of the study, it was found that the personal and professional qualities of the teacher are in the first place among the external factors of motivation to study: pedagogical skill, use of innovative learning technologies, objectivity and personal traits. The obtained results testify to the favorable influence of pedagogical factors on students' motivation to study. The study showed that teachers can influence the student by increasing the level of motivation to study

Key words: students, teachers, educational motivation, motives, factors influencing motivation.

УДК 159.947.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.2.1>

Пилипенко Н.М.,

канд. екон. наук,
доцент кафедри економіки
та підприємництва
Сумського національного аграрного
університету

Пилипенко В.В.,

канд. екон. наук,
професор кафедри економіки
та підприємництва
Сумського національного аграрного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема мотивації до навчання студентів університету є досить актуальною, так як викладачі університетів постійно зауважують щодо низької вмотивованості до навчання сучасного студента. Мотивація до навчання є важливою умовою навчального процесу, а її розвиток є актуальною проблемою в умовах посилення уваги до підвищення якості вищої освіти.

Налаштування особистості на ефективний процес пізнання є однією із цілей розвитку внутрішньої мотивації до навчання. Цьому сприяють безліч чинників: від організації навчальної діяльності в закладі освіти до психологічного клімату в навчальній групі. Важливе місце в розвитку пізнавальних мотивів відводиться використанню інтерактивних моделей навчання. Зовнішня мотивація є короткотерміновою та нестійкою, не сприяє саморозвитку і негативно позначається на майбутній

професійній діяльності. Внутрішня мотивація ґрунтується на активізації пізнавальної діяльності. Це свідчить про необхідність цілеспрямованого впливу на мотивацію студентів до навчання через формування стійких пізнавальних мотивів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання. Проблема мотивації до навчання була розглянута в працях зарубіжних та вітчизняних вчених: таких як О. Величко, О. Галашова, Л. Гриценюк, Е. Десі, Л. Дзюбко, N. Duta, Л. Жданюк, В. Ключко, А. Коломієць, О. Лашко, Е. Лифшиц, Н. Мясников, R. Pekrun, Т. Рідель, R. Ryan, О. Тамаркіна, І. Тригуб, С. Frith, І. Шалімова, А. Шалімова та інші.

На думку Райана і Десі бути мотивованим означає мати бажання діяти [1]. С. Frith досліджуючи зовнішні і внутрішні чинники, які впливають на мотивацію до навчання, вважає, що не дивлячись на те, що мотивація до навчання є особистісною і повинна йти від особистості, але на неї значний вплив здійснюють і зовнішні чинники [2]. На його думку стратегії навчання повинні бути гнучкими та творчими, а сам процес навчання повинен бути розроблений з врахуванням теорії мотивації. Узгодження трьох основних компонентів (цілей навчання, оцінювання і навчальної діяльності) може зробити навчання набагато ефективнішим [3]. Слід зауважити також і на важливості створення доброзичливої атмосфери на заняттях та встановлення контакту зі студентами. Авторитарна позиція викладача та застарілі методи викладання знижують мотивацію до навчання [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розвиток мотивації до навчання можливий лише при вивченні та аналізі мотивуючих чинників.

На розвиток мотивації до навчання впливають як внутрішній стан особистості, так і зовнішні умови та оточення. Мотивація до навчання є складною системою в якій знаходить відображення система чинників, що впливають на її формування та розвиток. Мотивацію до навчання слід розглядати як систему особистісних і зовнішніх чинників, що спонукають студента включитися в процес навчання. Тобто, це поєднання не тільки індивідуальних прагнень, а і зовнішніх спонукань, що визначають і стимулюють її навчально пізнавальну активність [5].

Як зазначають В. Ключко та А. Коломієць, формування мотивації будь-якої діяльності, і зокрема, навчально-пізнавальної, є не одностороннім процесом: в ньому бере участь як особа, що мотивується, так і особи, що активно впливають на емоційно-вольову підструктуру особистості [6]. В зв'язку з цим, мотивація до навчання визначається сукупністю певних чинників: освітньою сис-

темою, закладом освіти, організацією навчально-виховного процесу, специфікою навчальних предметів, особливостями того, хто навчається та того, хто навчає [7,8]. Для того, хто навчається, мотиваційне значення має не тільки кінцева мета його активності, але і ряд супутніх умов і обставин. Рівень розвитку навчальної мотивації студента залежить не тільки від усвідомлення власного сенсу навчання, а від способів та умов навчання у ЗВО. В психологічній літературі представлені різноманітні чинники і умови розвитку мотивів до навчальної діяльності, які відображають різні аспекти навчання і особистісні характеристики суб'єктів освітнього процесу.

Отже, умови навчання впливають на розвиток навчальної мотивації. Факторами, які обумовлюють сформовану мотивацію є: важливість предмету, навчальний інтерес, якість викладання, стосунки з викладачами [6].

Н. Севідж, Р. Берч та Е. Нуссі досліджуючи мотиваційні чинники студентів в Університеті Портсмута довели, що середовище навчання впливає на навчання і успішність студента [9].

Нами було виокремлено дві групи факторів впливу на розвиток мотивації до навчання у студентів: об'єктивні та суб'єктивні [10]. До першої групи нами віднесені фактори, які відображають вплив системи освіти в країні, закладу освіти, особистісних особливостей викладача та соціально-психологічні чинники. До другої групи індивідуально-особистісні характеристики студента (ціннісні орієнтації, риси характеру, усвідомленість цілей навчання і значущості знань, уміння ставити цілі і приймати рішення та самодисципліна.

Дослідження здійснювалося у Сумському національному аграрному університеті у 2020–2021 навчальному році на базі факультету економіки та менеджменту Сумського національного аграрного університету. У дослідженні приймало участь 60 студентів. Із них: 15 осіб навчається на першому курсі, 15 – на другому курсі, 15 – на третьому курсі, і 15 осіб – на четвертому курсі.

На основі проведеного емпіричного дослідження був визначений рівень розвитку мотивації до навчання у студентів та проаналізовані взаємозв'язки рівня мотивації, мотивів, локусу контролю у студентів, а також відмінності за курсами навчання. Дослідження довело необхідність урахування впливу мотиваційного компонента на навчальну активність студента [10].

Проте потребує додаткового аналізу система факторів, які відображають вплив системи освіти в країні, закладу освіти, особистісних особливостей викладача на рівень навчальної мотивації студентів факультету.

Метою даної статті є дослідження впливу психолого-педагогічних чинників на навчальну мотивацію студентів факультету економіки і менеджменту

з метою підвищення її рівня через організацію навчального процесу у закладі вищої освіти.

Досягнення мети передбачає розгляд психолого-педагогічних чинників впливу на мотивацію студентів до навчання в закладах вищої освіти та аналіз результатів проведеного емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Існують різні методичні підходи щодо класифікації чинників впливу на розвиток навчальної мотивації [11-16].

Для визначення впливу факторів (вплив закладу освіти, вплив майстерності викладачів, вплив психологічного клімату в групі) нами була розроблена анкета, в якій студентам слід було із запропонованого переліку вибрати чинники, які позитивно та негативно впливають на мотивацію до навчання.

Провівши опитування за анкетною, яка була розроблена нами для визначення впливу факторів (вплив закладу освіти, вплив майстерності викладачів, вплив психологічного клімату в групі) на рівень мотивації до навчання у студентів були виявлені певні тенденції. Окремо були проаналізовані чинники, які впливають позитивно та негативно на мотивацію до навчання з точки зору студентів.

Розподіл відповідей респондентів щодо позитивного впливу чинників відображено в таблиці 1.

Дві третини респондентів (68,3%) на перше місце серед зовнішніх чинників мотивації до навчання, які чинять позитивний вплив, поставили особистісні якості викладача, причому простежується тенденція до збільшення відсотку відповідей із кожним курсом. Майже половина опитаних (46,7%) позитивним чинником визначила віру у власні сили.

Досить серйозні відмінності існують в оцінці такого чинника, як перспективи працевлаштування. Якщо на перших двох курсах більше половини опитаних зазначили цей чинник серед най-

важливіших, то на старших курсах лише кожен п'ятий, це може означати, що студенти втрачають віру у можливість знайти роботу за фахом. Найбільша питома вага студентів, для яких цей фактор впливає позитивно виявлено на другому курсі (60%), саме цей курс має найвищі рівні мотивації та відрізняється від інших курсів вищим показником локусу контролю, самооцінки та рівнем внутрішньої мотивації.

Аналогічна тенденція спостерігається стосовно оцінки отримання задоволення від процесу навчання. Процесом навчання насолоджується 41,7% респондентів. Якщо на молодших курсах близько половини опитаних визначили цей чинник серед найважливіших, то на старших курсах ситуація протилежна. Найбільше осіб, які отримують задоволення від процесу навчання виявлено серед студентів другого курсу (9 осіб). Саме для студентів другого курсу найвищу значимість (7,2 бали) має мотив «отримати інтелектуальне задоволення» за методикою «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін) варіант №2 [10].

Потреба в новій інформації мотивує до навчання і позначається позитивно на 60% опитуваних другого курсу. Лекційна форма заняття найбільше подобається на третьому курсі, що свідчить про деяку пасивність у навчанні. Серед опитуваних на другому курсі виявлено лише одного респондента, який відмітив, що лекційна форма позитивно впливає на мотивацію та навчання. 40% всіх опитаних визначили серед найважливіших чинників, які чинять позитивний вплив, психологічний клімат в групі, причому частка респондентів на старших курсах демонструє тенденцію до зростання. Такий фактор як обов'язок перед батьками, зазначили майже 40% першокурсників і практично вдвічі менша частка другокурсників, на старших курсах знов зростає значимість цього чинника, що можна пояснити деякою «втомленістю» від навчання,

Таблиця 1

Аналіз чинників, які позитивно впливають на мотивацію студентів до навчання

Чинники	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс		Всі респонденти	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Особистісні якості викладачів	9	60,0	11	73,3	11	73,3	10	66,7	41	68,3
Віра у власні сили	8	53,3	6	40,0	8	53,3	7	46,7	28	46,7
Перспективи працевлаштування	8	53,3	9	60,0	3	20,0	8	53,3	28	46,7
Психологічний клімат у групі	6	40,0	5	33,3	8	53,3	6	40,0	25	41,7
Насолоджуюся процесом навчання	7	46,7	9	60,0	2	13,3	7	46,7	25	41,7
Бажаю просто отримати знання	6	40,0	6	40,0	5	33,3	6	40,0	23	38,3
Я відчуваю потребу в новій інформації	2	13,3	9	60,0	3	20,0	6	40,0	20	33,3
Обов'язок перед батьками	6	40,0	3	20,0	5	33,3	4	26,7	18	30,0
Дуже легкий матеріал	5	33,3	4	26,7	3	20,0	4	26,7	16	26,7
Лекційна форма занять	3	20,0	1	6,7	5	33,3	2	13,3	11	18,3
Визнання з боку одногрупників	5	33,3	0	0,0	0	0,0	2	13,3	7	11,7

* результати емпіричного дослідження авторів

Аналіз чинників, які негативно впливають на мотивацію студентів до навчання

Чинники	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс		Всі респонденти	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Невміння викладачів зацікавити у навчанні	8	53,3	8	53,3	11	73,3	8	53,3	35	58,5
Невміння викладачів чітко пояснити матеріал	8	53,3	6	40,0	9	60,0	7	46,7	30	50,0
Відсутність задоволення від процесу навчання	7	46,7	5	33,3	8	53,3	6	40,0	26	43,2
Складність матеріалу	5	33,3	6	40,0	9	60,0	6	40,0	26	43,2
Необ'єктивність викладачів	8	53,3	5	33,3	7	46,7	6	40,0	26	43,3
Дуже багато дисциплін і в кожного викладача свої вимоги	5	33,3	6	40,0	7	46,7	5	33,3	23	37,8
Викладачі не використовують ніяких нових технологій навчання	7	46,7	3	20,0	10	66,7	6	40,0	26	43,3
Вища освіта не ціниться в суспільстві	7	46,7	3	20,0	6	40,0	5	33,3	21	35,1
Некомфортні умови навчання	7	46,7	3	20,0	5	33,3	5	33,3	20	33,3
Не маю достатньо часу для навчання	6	40,0	3	20,0	5	33,3	6	40,0	20	33,3
Не бачу сенсу, так як не пригодиться в майбутньому	5	33,3	2	13,3	7	46,7	4	26,7	18	29,7
Не розумію навіщо потрібно це все вивчати	6	40,0	2	13,3	6	40,0	4	26,7	18	29,7
Навчання для мене суцільний стрес	6	40,0	2	13,3	6	40,0	4	26,7	18	29,7
Не маю навичок до самостійного опрацювання матеріалу	7	46,7	6	40,0	8	53,3	1	6,7	22	36,7
Лекційна форма занять	3	20,0	5	33,3	2	13,3	4	26,7	14	23,3

* результати емпіричного дослідження авторів

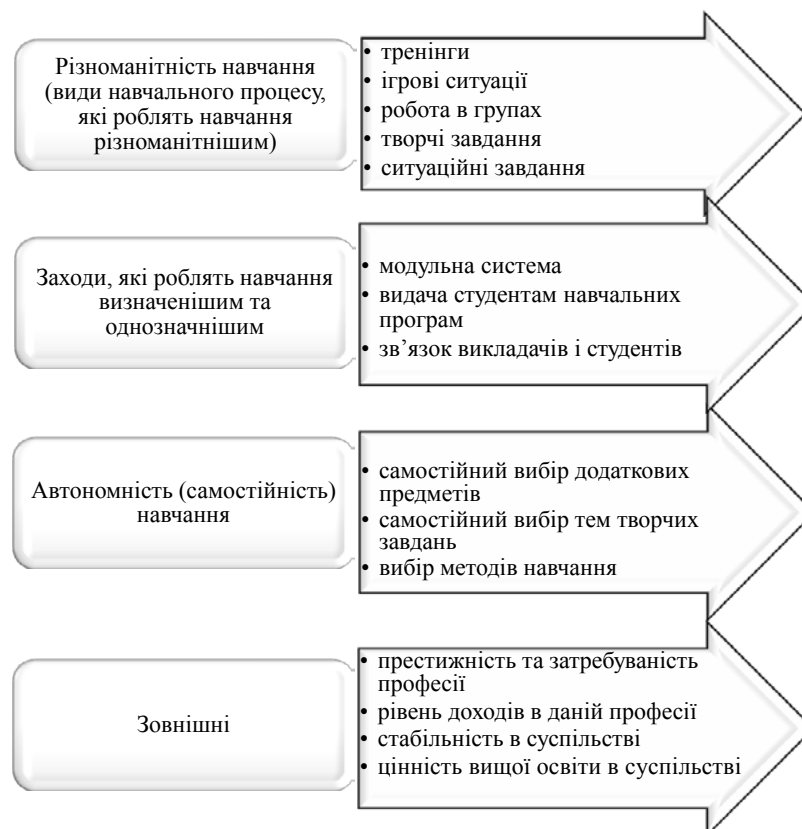

Рис. 1. Класифікація чинників формування зовнішніх мотивів

* Модифіковано за [11]

і відповідно зміна акцентів з внутрішніх чинників на зовнішні, зокрема вищезазначений (особливо якщо враховувати, що 90% опитаних – студенти, які навчаються за кошти батьків). Лише для першокурсників виявився важливим фактор позиціонування себе у колективі – 33,3% опитаних зазначили його як важливий. На старших курсах, цей чинник практично не мав значення.

Відповіді респондентів щодо чинників, які негативно впливають на мотивацію та навчання в університеті відображені в таблиці 2.

Якщо аналізувати чинники, що заважають успішному навчанню, то на першому місці виявилось невміння викладачів зацікавити у навчанні – майже 60%. При цьому найбільше респондентів, які вважають цей чинник негативним, виявлено на третьому курсі – 73,3% опитуваних. Половина респондентів визначила серед найбільш важливих демотивуючих чинників невміння викладачів чітко пояснити матеріал. За курсами навчання відсоток респондентів варіюється від 40% на другому курсі до 73,3% на третьому курсі. Необ'єктивність викладачів, в якості негативного чинника зазначили 43,3% всіх респондентів, від 33,3% другого курсу до 53,3% першого курсу. Дві третини студентів третього курсу в якості негативного чинника відзначили відсутність використання нових технологій викладачами (від 20% опитуваних на другому курсі до 40% опитуваних на третьому курсі). Найбільш незадоволеним процесом навчання виявився третій курс (53,3%), а найбільш задоволеними є студенти другого курсу. Досить чіткі тенденції простежується по зростанню із кожним курсом (за винятком випускного) частки респондентів, які вважають негативним чинником складність матеріалу та велику кількість дисциплін. Якщо аналізувати чинники, що визначають привабливість освіти в подальшому житті, то найбільшими «оптимістами» виявилися студенти 2 курсу, в той час як першокурсники та старшокурсники майже однаково оцінюють вплив цих чинників.

Умови навчання найбільше турбують молодші курси. Не бачать сенсу, так як не пригодиться в майбутньому та не розуміють, навіщо потрібно це все вивчати, майже 30% опитуваних. Також цей показник відрізняється за курсами навчання. Навчання є суцільним стресом для 29,7% опитуваних. Найменше таких студентів виявлено на другому курсі.

Таким чином, на першому місці серед зовнішніх чинників мотивації до навчання є особистісно-професійні якості викладача: педагогічна майстерність, використання інноваційних технологій навчання, об'єктивність та особистісні риси, такі як відкритість та почуття гумору.

Отже, дослідження виявило, що позитивний вплив чинять такі фактори, як: особистісні якості

викладача та перспективи працевлаштування. Негативно впливають такі фактори як: невміння викладачів зацікавити у навчанні, необ'єктивність викладачів та невикористання інноваційних технологій викладання. Розвиток навчальної мотивації відбувається через опосередкований вплив педагогічних чинників на студента. Способи мотивації навчальної діяльності студентів університету можуть бути різними: як переконання студентів в практичній значимості дисципліни, що вивчається, інтерактивні методи навчання, так і індивідуалізація навчання.

Розвиток навчальної мотивації відбувається через організацію та вибір форм навчальної діяльності, оцінювання (якісний аналіз результатів навчальної діяльності). Організація навчальної діяльності сприяє підвищенню мотивації навчання через формування пізнавального інтересу.

Цьому можуть сприяти створення умов для позитивного ставлення до навчально-пізнавальної діяльності. Вибір форм навчальної діяльності, а також методів активного навчання можуть істотно підвищити пізнавальну мотивацію. Заслугує на увагу класифікація чинників формування зовнішніх мотивів [11] (рис. 1).

Сприяє зацікавленості в навчанні і використання проблемних методів навчання, що сприяють розвитку критичного мислення та вміння вирішувати нестандартні практичні завдання [17].

Висновки дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Мотиваційне забезпечення навчального процесу чинить значний вплив на показники якості освіти. Таким чином, виникає необхідність урахування впливу мотиваційного компонента на навчальну активність студента. Це ставить перед закладами вищої освіти завдання цілеспрямованого впливу на розвиток мотивації до навчання у студентів і обумовлює потребу у розробці механізму розвитку мотивації до навчання. Мається на увазі сукупність методів і прийомів впливу, які спонукали б студентів до певної поведінки в процесі навчання для досягнення цілей навчання.

Результати дослідження дозволяють поглибити знання щодо ролі зовнішніх чинників впливу на мотивацію студентів до навчання. Ефективність навчальної діяльності студента та якість освіти залежить від знання мотивуючих чинників, виявлення яких дозволяє розробити заходи, що будуть впливати на розвиток мотивації студентів до навчання. На підставі емпіричного дослідження можна виділити низку чинників, врахування яких, при організації навчання та виборі методів навчання, уможливить здійснити необхідні кроки в напрямку розвитку навчальної мотивації студентів та підвищити якість навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The «What» and «Why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, vol. 11, pp. 227–268.
2. Frith C. Motivation to learn, in *Educational Communications and Technology*, University of Saskatchewan, 2009. URL: <http://www.wachum.com/dewey/300/motivation1.pdf> (дата звернення: 29.01.2022)
3. Apud. Eberly Center Teaching Excellence & Educational Innovation, URL: <https://www.cmu.edu/teaching/principles/index.html> (дата звернення: 14.06.2022)
4. Duta N. Importance of the motivation of students for learning – premise for academic performances. Inventory of reasons for which students learn. *Euromentor Journal*; Bucharest Том 6, Изд. 2, (Jun 2015): 54-72. URL: <https://www.proquest.com/docview/1695791924> (дата звернення: 21.07.2022)
5. Шалімова І. М., Шалімова А. С. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності у студентів вищих навчальних закладів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2014. № 42–43. URL: <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/42-43/41.pdf> (дата звернення: 29.08.2022)
6. Ключко В. І., Коломієць А. А. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів технічних спеціальностей: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2012. 188 с. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/15096> (дата звернення: 23.02.2022)
7. Гилюн О. В. Освітні мотивації студентської молоді. Грані: наук.-теорет.і громад.-політ. альманах. Дніпроп. нац. ун-т ім. О. Гончара; Центр соц.-політ. дослідж. Дніпро, 2012. № 1(81). С.102–104
8. Дзюбо Л., Гриценюк Л. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 33–43. URL: <https://cutt.ly/yCg7F84> (дата звернення: 12.08.2022)
9. Pekrun, R., 2006. The Control-Value Theory of Achievement Emotions: Assumptions, Corollaries, and Implications for Educational Research and Practice. *Educational Psychology Review*. Vol. 18. № 4, pp. 315–341. doi:10.1007/ s10648-006-9029-9
10. Строченко Н. І., Пилипенко Н. М. Особливості навчальної мотивації студентів економічних спеціальностей в умовах реформування вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 42. С. 34-41 URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/42/6.pdf>. (дата звернення: 23.08.2022)
11. Лифшиц Е. А., Мясников Н. С. Совершенствование образовательного процесса на основе управления интегральным мотивационным потенциалом обучающихся. *Технологии техносферной безопасности*. 2014. Вып. № 1 (53). с. 1-9. <http://agps-2006.narod.ru/ttb/2014-1/01-01-14.ttb.pdf> (дата звернення: 17.08.2022)
12. Рідель Т., Тамаркіна О. Комунікативна компетенція як одна з педагогічних умов формування оптимальної мотивації учіння студентів аграрних університетів у процесі вивчення іноземних мов. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 1(65). С.138–152. URL: <http://repository.sspri.sumy.ua/handle/123456789/4490> (дата звернення: 12.11.2021)
13. Галашова О. Г. Мотивація наукової дослідницької діяльності студентів економічних факультетів у процесі навчання іноземної мови. *Витоки педагогічної майстерності*. 2018. Випуск 21. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11621/1/Halashova.pdf> (дата звернення: 12.11.2021)
14. Жданюк Л. О. Ставлення до навчання у студентів з низьким рівнем академічної мотивації: дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – пед. та вік. психол., 053 – психологія / Л.О. Жданюк; Класич. приват. ун-т, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків: [б. в.], 2019. 206 с.
15. Тригуб І. П. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 48. С. 315-318. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/3451/> (дата звернення: 12.02.2022)
16. Lashko O., Velychko O. Study OF Social Trust Among the Students of Higher Education Institutions. *International Scientific Journal «Science. Business. Society»*. Issue 4/2016. Sofia, Bulgaria, 2016. P. 41-42. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/20546> (дата звернення: 16.07.2022)
17. Пилипенко Н. М., Пилипенко В. В. Розвиток критичного мислення студентів під час вивчення мікро- та макроекономіки. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 66. С. 17-22 http://lbses.in.ua/journals/2021/66_2021/5.pdf (дата звернення: 19.12.2021)